

Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde Kayıtlı Üç Memlük Mushafının Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi

Abdurrahim Aygün | 0000-0003-1717-021X | aaygun@hotmail.com

Şırnak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Şırnak, Türkiye

ROR ID: 01fcvk23

Öz

13. yüzyıl, İslam coğrafyasında mushafaların yazımı ve tasarımında belirgin bir değişimin gözlemlendiği dönemdir. Moğol istilası ile haclı seferlerinin sebep olduğu kültürel tahribat, değişen haritalar ve istila sonrasında Memlük ve İlhanlıların kültürel politikaları bu değişimin tarihsel arka planını oluşturmaktadır. 13. yüzyılda Moğol ve haclı ordularına karşı direnen ve askeri bir güç olarak ortaya çıkan Memlükler, izledikleri kültürel politikalarla Orta Çağ sanatı içerisinde belirgin bir konuma sahip olmuştur. Memlük sultanları için bir mushafın tasarımı bir ibadet mekânının tasarlanması kadar değerli olmalıydı ki bu dönemde hazırlanmış sanatlı birçok Kur'ân günümüze ulaşmıştır. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde korunan ve katalog bilgilerinde Memlük dönemine tarihlendirilen üç mushaf kitap sanatları açısından incelenmiştir. Bunlardan ilki olan DİB 6342 numarayla kayıtlı mushaf eksiksiz olarak günümüze ulaşmıştır. Ketebe kaydı bulunmamasına karşın eserin giriş sayfalarındaki vakıf kayıtlarından eserin 16. yüzyılda Osmanlı eliyle Rumeli'ye girdiği daha sonra Anadolu'ya getirildiği düşünülmektedir. Eksiksiz olan diğer bir eser ise DİB 749 numarayla kayıtlı bir Kur'ân-ı Kerîm cüzüdür. Kur'ân-ı Kerîm'in 18. cüzünü ihtiva eden bu eserin cildi orijinaldir. İncelenen son örnek ise DİB 6565 numarayla kayıtlıdır. Ketebe kaydı bulunan bu mushafın eksik sayfaları mevcuttur ve dağınık halde günümüze ulaşmıştır. İncelenen bu üç yazma Kur'ân Yâkût el-Müsta'sımî ve onun takipçileri tarafından kurumsallaştırılan mushaf yazım geleneğine bağlı kalınarak muhakkak-reyhânî hatla yazılmıştır. Bunun yanı sıra müzehhep olan iki eserde 13. yüzyılın ortalarından itibaren Mısır, Suriye ve Anadolu coğrafyasında kitap tezyinatında sıklıkla tercih edilen çok kollu yıldız formlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. DİB 6342 ile DİB 749 eserlerinin zahriye ve serlevha sayfalarında kullanılan renklerin çeşitliliği, geometrik formlara eşlik eden iri bitkisel formlu tasarımlar 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra Memlük sarayı için çalışan usta sanatçı İbrahim el-Âmidî'nin öncülerinden olduğu düşünülen yeni süsleme anlayışını çağrıştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Türk İslam Sanatları, Kitap sanatları, Memlük sanatı, Memlük Kur'ân sanatı, Memlük mushafaları.

Atıf Bilgisi

Aygün, Abdurrahim. "Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde Kayıtlı Üç Memlük Mushafının Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi" *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 7-27.

<https://doi.org/10.33718/tid.1283821>

Geliş Tarihi	: 15.04.2023
Kabul Tarihi	: 28.05.2023
Yayın Tarihi	: 30.06.2023
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı -iThenticate
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

An Investigation of the Three Mamluks Mushafs Registered in the Central Library of the Directorate of Religious Affairs in Terms of Book Arts

Abdurrahim Ayğan | 0000-0003-1717-021X | aaygan@hotmail.com

Şırnak University, Faculty of Fine Arts, Painting Department, Şırnak, Türkiye

ROR ID: 01fcvkv23

Abstract

The 13th century is the period in which a significant change was observed in the writing and design of the mushaf in Islamic geography. The cultural destruction caused by the Mongol invasion and the crusades, the changing maps and the cultural policies of the Mamluks and Ilkhanids after the invasion constitute the historical background of this change. The Mamluks, who emerged as a military power and resisted the Mongol and crusader armies in the 13th century, had a prominent position in the art of the Middle Ages with the cultural policies they followed. For the Mamluk sultans, the design of a mushaf should have been as valuable as the design of a place of worship, so many artful Qur'ans prepared during this period have survived. In this study, three mushafs preserved in the Central Library of the Presidency of Religious Affairs and dated to the Mamluk period in catalog information were examined in terms of book arts. The first of these, the Mushaf numbered DIB 6342, has reached the present day in full. Although there is no colophon expression, from the foundation records on the entrance pages of the work, it is thought that the work entered Rumelia by the Ottomans in the 16th century and then was brought to Anatolia. Another complete manuscript is a Juz of the Holy Quran registered with the number DIB 749. The binding of this manuscript, which contains the 18th juz of the Qur'an, is original. The last manuscript examined is registered with the number DIB 6565. There are missing pages of this mushaf, which has a colophon expression, and it has survived to the present day in scattered form. These three copies, which we have examined, were written in the type of muhaqqak-rayhani, in accordance with a tradition institutionalized by Yâkût al-Musta'simi and her followers. In addition, it has been determined that the multi-armed star forms, which are frequently preferred in book decoration in Egypt, Syria and Anatolia, have been used in the two illuminated manuscripts since the middle of the 13th century. The variety of colors used in the zahriye and serlevha pages of the DIB 6342 and DIB 749 works, and the large plant-shaped designs accompanying the geometric forms evoke the new concept of ornamentation, which is thought to be one of the pioneers of the master artist İbrahim el-Âmidî, who worked for the Mamluk palace after the second half of the 14th century.

Keywords:

Turkish Islamic Arts, Book arts, Mamluk art, Mamluk Qur'an art, Mamluk mushafs.

Citation

Ayğan, Abdurrahim. "An Investigation of the Three Mamluks Mushafs Registered in the

Central Library of the Directorate of Religious Affairs in Terms of Book Arts”. *Trabzon Theology Journal* 10/1 (June 2023), 7-27

<https://doi.org/10.33718/tid.1283821>

Date of Submission : 15.04.2023

Date of Acceptance : 28.05.2023

Date of Publication : 30.06.2023

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş¹

13. yüzyılın ortalarında Eyyûbîlere karşı giriştikleri bir dizi mücadele sonucunda Kahire merkezli olarak kurulan Memlûkler, kısa süre içerisinde Suriye ve Hicaz bölgesine egemen olarak hakimiyet alanını genişletmiştir. 13 ve 14. yüzyıl boyunca hem Moğollarla hem de haçlılarla mücadele etmişlerdir. Bunun neticesinde kazandıkları zaferler İslam dünyasında devletin prestijinin artmasını sağlamıştır.²

Fâtîmî ve Eyyûbîlerin kültürel mirasını devralan Memlûklerde Kahire ve Dımaşk (Şam) İslam dünyasının iki önemli kültür merkezi halini almıştır. 14. yüzyıldan sonra sülûlîğin yönetim ve halk nezdinde hâkim dini anlayış olması bu merkezlerdeki kültür ve sanat ortamına yön vermiştir. Memlûklere özgü türbe ve hankah çevresinde gelişen külliyeler bu anlayışın bir sonucu olmalıdır. Kahire'de 14. yüzyılda inşa edilmiş Sencer el-Cavlî Medrese-hankahı (702/1303) ile Sultan Berkuk Medrese-hankahı (785-86/1384) bu türün örneklerdendir.³ Kütüphane ve medreseleri hankah ve türbe merkezli devasa mimari organizasyonlara bağlayan anlayış Memlûklerin sülûlîğin bürokratik saygınlığını arttırmaya yönelik kültür politikalarındandır.⁴

Hankah-medreseler ile vakıf kütüphanelerdeki kitap sirkülasyonunu canlı tutan bağışlardı. Çünkü sultanlar, sülûlîler ve entelektüeller için kitap sahibi olmanın yanı sıra bunları bağışlamak da prestij kaynağıydı. Vakıflar aracılığıyla türbe ve hankahlara bağışlanan kitapların kayda değer bölümü Kur'ân'lardı. Buralara bağışlanan Kur'ân'lar kutuların içerisinde özel bir odada bulunmaktaydı. Kur'ân okumak için bir araya gelen sülûlîlere bu Kur'ân'lar dağıtılmaktaydı. Kur'ân dağıtmak için ücret mukabilinde çalışan görevlilerin bulunduğu günümüze ulaşan vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁵ Kuşkusuz bunların çoğu özel tasarıma sahip mushaflar değillerdi fakat bağışlanan eserler arasında nadide eserlerin de olduğu bilinmektedir. Memlûk kütüphaneleriyle ilgili kıymetli bir çalışma yapan Doris, Sultan Eşref Şaban döneminde Medrese-hankahlarda Yâkût el-Mûsta'sımî (698/1299) ve İbn el-Bevvâb'ın (413/1022) yazmış olduğu Kur'ân'ların bulunduğu bilgisini vermektedir.⁶

Kur'ân'lar Memlûk dönemi sanatı içerisinde müstakil bir değere sahip yazma eser gruplarındandır. Daha önce Selçuklu döneminde örneklerine rastladığımız büyük boy Kur'ân'lar'ın en yetkin örnekleri Memlûk devrinde hazırlanmıştır. Bu dönemden günümüze ulaşan Kur'ân'ların önemli bölümü tek cilt, kimi örneklerse birden fazla ciltten oluşmaktadır. Bu dönem mushaflarında serlevha, zahriye, sûre başları ve ferağ kaydının bulunduğu

1 Bu araştırmadaki üç mushafı inceleme olanağı sağlayan başta Diyanet İşleri Başkanlığı Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanı Dr. Lamia Levent Abul'a ve yardımlarından dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nin değerli çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. / I would like to thank, head of the Periodicals Department and Libraries of the Presidency of Religious Affairs, Dr. Lamia Levent Abul, who provided the opportunity to examine the three mushafs in this research and valuable staff of the Library of the Presidency of Religious Affairs for their help.

2 Steenbergen, *Order Out of Chaos: Patronage, Conflict and Mamluk Socio-Political Culture, 1341-1382*, 19; Yiğit, *İslam Tarihi: Memlûkler*, 44-45; Saunders, *A History of Medieval Islam*, 183; Lane-Poole, *The Art of the Saracens in Egypt*, 11.

3 Tanman, "Hankah", 16/45. Sultan Berkuk Medrese-Hankahı mimari özellikleri için bkz. Gonella - Meinecke-Berg, "Suriye, Filistin ve Mısır: Eyyûbîler, Memlûkler ve Haçlılar/Mimari", 189.

4 Behrens-Abouseif, *The Book in Mamluk Egypt and Syria*, 21.

5 James, *Qur'ans of the Mamluks*, 32.

6 Behrens-Abouseif, *The Book in Mamluk Egypt and Syria*, 24.

son sayfalar hat ve tezhibin birlikteliğiyle oluşturulan eşsiz tasarımlara sahiptir. Bunlar arasında en iyi örnek günümüzde British Library’de korunan Rükneddin Baybars Çaşnigar (1260-1277) döneminde hazırlanmış yedi ciltli Kur’ân’dır. 48 x 32 cm ölçüleriyle bu gurubun boyut olarak da en büyük Kur’ân’ı sayılmaktadır. Bu eser sanat tarihi ve mushaf araştırmacıları için gereken bütün bilgileri ihtiva etmektedir.⁷ Her cildin sonunda ufak değişikliklerle keleme kaydına yer verilmiştir. Buna göre eser, 1305-1306 tarihleri arasında Yâkût el-Müs-tâ’simî’nin öğrencisi olduğu düşünülen Muhammed İbnü’l-Vahîd olarak tanınan Şerefüddin Muhammed bin Şeref bin Yusuf el-Kâtib tarafından yazılmıştır.⁸ Yazmanın süslenmesinde görev alan sanatçıların da imzaları bulunmaktadır. Buna göre, birinci ciltte Muhammed bin Mubadir, üçüncü ve beşinci ciltte Sandal lakabıyla tanınan Ebubekir ve yedinci ciltte ise Aydoğdu bin Abdullah çalışmıştır.⁹ Bu yazmanın tasarımında görevli Muhammed bin Mübadir, Sandal lakabıyla bilinen Ebubekir ve Aydoğdu bin Abdullah 14. yüzyılın ilk yarısında Memlük tezhip sanatını etkilemiş sanatçılardandır. Bu dönemde serlevha ve zahriye sayfaları iç içe geçme dörtgen, çokgen veya daire formları ve çok kollu yıldızlardan oluşan kompozisyonlarla süslemiştir. Dış pervazlar, geometrik formların ve yıldız kollarının iç kısımları sarmal rûmîlerle bezenmiştir.¹⁰

14. yüzyılın ikinci yarısı Memlüklerde Kur’ân yazımının en verimli çağı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemdeki mushafın önemli bölümü Sultan Eşref Şaban himayesinde hazırlanmıştır. Tezyinatlı bu mushafın Sultan Eşref Şaban’ın (1363-1377) kendi adına inşa ettirdiği medresesi ile annesi Hand Bereke adına inşa edilen Ümmü’s-sultan Medresesi’ne bağışlanmıştır.¹¹ Bu eserlerde geometrik süsleme formunun yer yer farklılaşarak devam ettiği görülmektedir. David James’in poligon grup olarak nitelendirdiği bu eserlerin giriş sayfaları çok kollu yıldız formu ile üst ve alt panellerde çiçekli kûfiden oluşan standart bir sayfa tasarımına sahiptir.¹²

14. yüzyılın ikinci yarısından günümüze ulaşan kimi Kur’ân örnekleri, çok kollu yıldız ve uzantılarından oluşan geometrik süsleme anlayışının değişime uğradığını göstermektedir. Zeren Tanındı’ya göre bu ikinci evrenin öncülerinden biri İbrahim el-Âmidî adlı sanatçıdır. Memlük Sultanı Eşref Şaban için hazırlanmış bir grup Kur’ân nüshalarını yeni tasarımlarla süslemiştir. Onun süslediği kimi eserlerde çok kollu yıldızlardan oluşan geometrik formları terk ettiği görülmektedir. Altın kullanımını da azaltmış olan sanatçı renk ve motif skalasını da zenginleştirmiştir. Zahriye ve serlevhaların kenarlarını geniş tutarak daha çok lacivert zemin üzerine birbirini tekrar eden bitkisel motifleri kullanmıştır. Tanındı’ya göre bu süsleme anlayışının etkileri önce Celayirli ardından Timurlu ve sonrasında Osmanlılara kadar uzanmıştır.¹³

Memlüklü çağı hat sanatı açısından aklâm-ı sittenin olgunluğa eriştiği bir evredir.

7 Abou-Khatwa, *Calligraphers, Illuminators and Patrons: Mamluk Qur’ân Manuscripts from 1341-1412 AD in Light of the Collection of the National Library of Egypt*, 12.

8 James, *Qur’ans of the Mamluks*, 37; Safedî, *A’yanü’l-asr ve a’vanü’n-nasr*, 4/467; Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 3/125.

9 James, *Qur’ans of the Mamluks*, 40.

10 Tanındı, “Başlangıcından Osmanlı’ya Tezhip Sanatı”, 253.

11 James, *Qur’ans of the Mamluks*, 178.

12 James, *Qur’ans of the Mamluks*, 178.

13 Tanındı, “Başlangıcından Osmanlı’ya Tezhip Sanatı”, 253.

Yâkût el-Müsta'sımî kendinden önce yaşamış İbn Mukle (328/940) ve İbn el-Bevvâb gibi ustaların deneyimlerinden faydalanarak altı yazı çeşidini standart hale getirmiştir. Onun öğrencileri aracılığıyla bu yazı türleri başta Bağdat olmak üzere, Dimaşk ve Kahire'de biliniyordu. Memlûk dönemi büyük ebatlı mushaf yazımında daha çok sülûs ve muhakkak; diğer Kur'ân'lar'da ise nesih ve reyhânî hat türlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönemin hat sanatı açısından karakteristik özelliği sanatlı kitaplardaki serlevha ve zahriye sayfası yazılarının altın mürekkeple yazılması ve kenarlarının siyah mürekkeple tahrirlenmesidir.¹⁴ Baybars Kur'ân'ında ise farklı olarak cüzlerin tamamı altınla yazılmıştır. Serlevha ve zahriye sayfalarındaki kartuşlar ile şemse motiflerinin iç kısımlarıdaysa kûfî yazı tercih edilmiştir. Kur'ân'ın açılış sayfalarındaki üst ve alt kartuşların içine Kur'ân'ı yücelten âyetler yazılmıştır. Lacivert veya altın zemin üzerine beyaz mürekkeple yazılan bu kûfî hatlar bitkisel süslemeyle uyumluluk göstermektedir.

Memlûklerin vakıf, hankâh ve medrese gibi mushaf sanatını canlı tutan kurumsal yapıları, kentlerdeki hareketli kitap kültürü mushaf sanatındaki zenginliği oluşturan sosyolojik etmenlerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra hat sanatında Yâkût el-Mustasımî ve öğrencileri; tezhip sanatında Sandal ve Âmidî gibi ekol sahibi sanatçıların varlığı da kitap sanatlarının gelişimini sağlamıştır. Bu dönemde usta hattat ve müzehhiplerin birlikteliğiyle eşsiz sayfa tasarımlarına sahip eserler hazırlanmıştır. British Museum'da korunan Baybars Kur'ânı ile Topkapı Saray Müzesi'nde H. 1171 numaraya kayıtlı Hz. Muhammed'in büyük boyutlu şeceresi kitap tasarımının geldiği noktayı göstermesi açısından nadide iki örnektir.¹⁵

David James, Memlûk mushaflarıyla ilgili yapmış olduğu çalışmasında Baybars Kur'ân'ını hem en yetkin mushaf hem de ilk sanatlı mushaf olarak tanıtmıştır. Noha Abou Khatwa Mısır Ulusal Kütüphanesi'nde kayıtlı Memlûk mushaflarını incelediği ve 2017 tarihinde tamamladığı doktora tezinde 14. yy.'dan önce hazırlanmış mushaf örneklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum konuyla ilgili bilgilerin güncellenebileceğini ve günümüzde müze ve kütüphanelerde korunan ve halen gün yüzüne çıkarılmamış çok sayıda Memlûk mushafı olabileceğini göstermektedir. Khatwa çalışmasında çoğunluğu Mısır Ulusal Kütüphanesi'nde korunan 532 yazma mushaf tespit etmiş ve bunları listelemiştir.¹⁶ Türkiye kütüphanelerinde de Memlûk mushaflarının tespit edilmesi ve bunların tasnifi gereklidir. İleriki çalışmalarda konunun metodolojisinin belirlenmesi ve eserlerin tespit ve tasnifi üzerine çalışmalar yapılacaktır.¹⁷ Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde korunan Memlûk döneminde hazırlandığı düşünülen üç mushaf, kitap sanatları açısından ele alınmıştır.

1. DİB 6342 Nolu Kur'ân-ı Kerîm

Diyanet İşleri Merkez Kütüphanesi'nde 6342 numaraya kayıtlı Kur'ân-ı Kerîm 340 x 260 mm ebatlarında ve 242 varaktır. Eserin ilk sayfası birbirini tekrar eden imzalar, karalama-

14 Serin, *Hat Sanatı Tarihi: Ekoller ve Takipçileri*, 1/146.

15 Şecere için bkz. Ayğın, *Osmanlılarda Silsile Geleneği ve Resimli Hanedan Silsilenameleri*, 32-33.

16 Abou-Khatwa, *Calligraphers, Illuminators and Patrons: Mamluk Qur'an Manuscripts from 1341-1412 AD in Light of the Collection of the National Library of Egypt*, 14-18.

17 Memlûk Kur'ân'larıyla ilgili literatür çalışması için bkz. Ayğın, "Memlûk Kur'ân Sanatı Literatürü", 120-136.

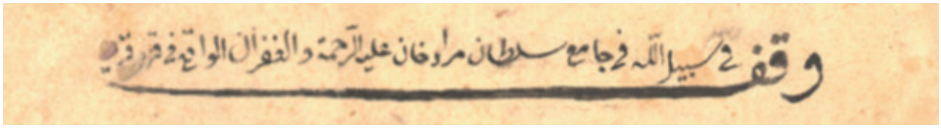
lar, beyitler ve vakıf kayıtlarıyla doldurulmuştur. Bu sayfanın ardından çift sayfa zahriye gelmektedir (1b-2a). Zahriye sayfasından sonra Kur'ân'ın açılış sayfaları yer almaktadır. 2b sayfası Fatıha sûresini, 3a ise Bakara sûresinin ilk dört âyetini içermektedir. 241a'da Nas sûresi ile son bulan eser, Kur'ân'ın bütününe ihtiva etmektedir.

Eserin kondisyonu iyi değildir. Orijinal cildi günümüze ulaşmamıştır. Kartondan bir cilt yapılarak dağıntık sayfalar tekrar bir araya getirilmiştir. Birçok sayfada bulunan yapıştırma mushafın farklı dönemlerde onarım gördüğünü göstermektedir. Serlevhadaki yapıştırma süslemenin bir bölümünü kapatmıştır (Resim 1). Eserde rutubet izleri ve aşınmalar bulunmaktadır. İlk sayfalarda sık kullanımdan dolayı aşınmalar daha belirgindir.

Tarihsiz olan eserde ketebe kaydı ve sanatçı imzası tespit edilmemiştir. 1b, 2a; 2b, 3a ve 240b ile 241a sayfalarında küçük farklılıklarla aşağıdaki vakıf kaydı yer almaktadır:

“Vekefe hâze'l-mushafe'ş-şerîf Konbudzâde Mehmet Ağa bi şart-ı en lâ yuba' ve lâ yuħrec ve lâ yurmîn / vekefe fî sebîlillâhi fî cami'i Sultan Murad Ĥan 'aleyhirrahmeti ve'l-ğufrân el vâk'î' Karaferye (Bu Mushaf-ı şerîfi Konbudzâde Mehmet Ağa satılmamak, cami dışına çıkarılmamak ve atılmamak şartıyla vakfetti / Bunu Allah yolunda Karaferye'de bulunan Sultan Murad Han Camii'ne vakfetti. Allah'ın rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun).”

Vakıf kaydından anlaşılacağı üzere eser Konbudzâde Mehmet Ağa tarafından Sultan Murad Han Camii'ne bağışlanmıştır. Bu caminin bulunduğu yer y.1b ile y. 2b sayfalarında قره قره (Kara Karye); y. 241a'da ise قره قره (Karaferye) olarak yazılmıştır. Bahsedilen yerin Osmanlı'da Selanik vilâyetine bağlı Karaferye olması daha makuldür. Kaynaklara göre Karaferye Sultan I. Murad tarafından 1373 yılında fethedilmiş ve bu şehirde 11. yüzyılda inşa edilmiş bir kilise camiye çevrilmiştir. Evliya Çelebi'nin Hünkâr Camii olarak nitelediği bu eseri 1953 yılında ziyaret eden Semavi Eyice, yapının Sultan Murad Camisi olduğunu yazmıştır.¹⁸ Semavi Eyice'nin bu tespiti ile mushafın vakıf kaydındaki bilgileri örtüşmektedir.

Resim 1: Kur'ân-ı Kerîm, Memlûk dönemi, ts, DİB 6342, y. 241a

Mushafıla ilgili sorulardan biri de Memlûk topraklarından Osmanlı topraklarına nasıl geldiğidir. Vakıf kaydında geçen Konbudzâde Mehmet Ağa'nın, eseri Sultan Murad Camii'ne hangi tarihte bağışladığına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Fakat eldeki veriler ışığında iki ihtimal düşünülebilir. Bunlardan ilki şöyle açıklanabilir: Kuruluş döneminde yönünü batıya çeviren Osmanlıların Balkanlardaki başarılı ilerleyişi İslam dünyasındaki saygınlığını arttırmıştır. Hıristiyan batı dünyasına karşı kazandığı bu zaferlerin Memlûklerin de dikkatini çektiği aşikârdır. Bu zaferlerin Memlûk sultanları tarafından takdir edildiği ve bu mushafın da hediye olarak gönderildiğini akla getirmektedir. Zira bu yorumu doğrulayan bir örnek tespit edilmiştir. Günümüzde Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 206

18 Kiel - Gara, “Karaferye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24/392; Neval Konuk, “Karaferye Camileri, Mescitleri ve Namazgâhi”, 2/112.

envanter numaralı 14. yüzyıla tarihlendirilen bir Kur'ân'da yer alan kayıt eserin Memlûk hükümdarı Berkuk tarafından Kosova zaferi ve Murad Hüdavendigâr'ın şehadetinin ardından hediye edildiği bilgisini vermektedir.¹⁹ Osmanlı ile Memlûkler arasında siyasi rekabetin henüz sertleşmediği bu ortamda Balkanlarda kazanılan topraklarda inşa edilen camilere özellikle Kur'ân bağışının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ihtimal şudur: 15. yüzyılda Yavuz Sultan Selim döneminde Memlûkler'e karşı zafer kazanılmasıyla kutsal emanetler ve birçok değerli eser İstanbul'a getirilmiştir. Bunlar arasında nadir el yazmaları da bulunmaktaydı. Araştırmamıza konu olan bu el yazmaları her ne kadar bu nitelikte eserler değilse de 15. yüzyılda değişen siyasi atmosfere bağlı yaşanan bu hareketlilik esnasında eserin yer değiştirdiği muhtemeldir. Bunun yanı sıra eserin bağışlandığı Karaferye şehrinin iktisadi ve imar açısından en parlak çağının Yavuz Sultan Selim döneminde yaşadığı bilinmektedir.²⁰ Bu bilgiler yazmanın Yavuz'un doğu seferinden sonra Mısır'dan getirildiği ve Karaferye'deki Hüdâvendigâr Camii'ne bağışlandığını düşündürmektedir.

Eserin 1a sayfasında Osmanlı Türkçesiyle düşülmüş bir nottaysa şu ifadeler yazmaktadır: “Merhum Ramiz Efendi ehli Fatıma kadın vakfidir.” Bu not ve bu sayfadaki diğer karalamalar ilk kayıttan sonraki dönemlere aittir. Kayıtlarda adı geçen isimlerle ilgili herhangi bir malumata sahip olmasak da bu bilgi eserin farklı dönemlerde el değiştirdiğini göstermesi açısından önemlidir.

Eserde filigransız nohudi renk aharlı kâğıt kullanılmıştır. Dönemin geleneğine bağlı kalınarak reyhânî hatla siyah mürekkeple yazılmıştır. Serlevha ve zahriye sayfasındaki alt ve üst kartuşların içerisindeki yazılarda ise sülüs hat tercih edilmiştir. Beyaz renk mürekkeple yazılan bu satırlardaki harflerin kenarları siyah mürekkeple tahrirlenmiştir. Sûre başları da sülüs hatla yazılmış fakat buralarda altın mürekkep kullanılmıştır. Mushafın farklı yerlerindeki tecvitle ilgili bilgilendirmeler kelimenin hemen altına kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca tecvîd remzlerinin tamamı yine kırmızı mürekkeple gösterilmiştir. Secde âyetlerinin olduğu satırın kenarına sülüs hatla mavi mürekkeple “secde” kelimesi yazılmıştır (Resim 2).

Resim 2: Kur'ân-ı Kerîm, Memlûk dönemi, ts, DİB 6342, y. 237b-238a.

19 Anonim, *Kutsal Risalet Yazma Mushaf Sergisi Kataloğu*, 58.

20 Neval Konuk Halaçoğlu, “Nüfus Mübadelesi Sonrası Yunanistan Veria (Karaferye) Şehrinde Ev Olarak Kullanılan Camiler”, 1113.

Eser üzerinde yapılan incelemede bütün mushafın tek bir hattat tarafından yazıldığı sonucuna varılmıştır. 13 satır düzeninde yazılmış olması Yâkût el-Müsta'sımî imzasını taşıyan günümüze ulaşmış mushaf örneklerindeki düzenin takip edildiğini göstermektedir. Bu düzenin Memlûklerde büyük boy dışındaki Kur'ân'larda genel olarak tercih edildiği söylenebilir.

Yakût ve sonraki 14. yüzyılda serlevhaların sol sayfasındaki satır ve âyet sayısı konusunda yerleşik bir düzenleme bulunmamaktadır. Fakat genel kaide sağ taraftaki Fatiha sûresinin uzunluğunun ve satır sayısının belirleyici olmasıdır. Hattat ve tasarımcılar bütün mushaflarda buna bağlı kalmışlardır. Serlevhanın tezhibinin simetrik olmasının yanı sıra satırlardaki ahenk de dikkat edilmesi gereken hususlardandı. Bu mushafta 5 satır olacak şekilde yazılan Fatiha sûresinin karşı sayfasındaki satırlar da buna bağlı olarak 5 satır halinde düzenlenmiştir ve Bakara sûresinin ilk 4 âyeti sığdırılmıştır.

Eser çift sayfa zahriye ile çift sayfa serlevhaya sahiptir. 1b-2a'da zahriye ile 2b-3a'da serlevha yer almaktadır. Zahriye tezhibi üç bölümden oluşmaktadır. Yazıların bulunduğu alt ve üst paftaların tasarımı serlevha ile aynıdır. İki kavisli çizgi arasına alınmış altın zeminli kitâbe kısımlarına sağ üstten başlamak üzere üstübeç mürekkebiyle Şuarâ sûresi 192-195 âyetleri yazılmıştır (y. 1b-2a). Orta alandaysa birbirini kesen çizgilerden oluşan girift bir geometrik tasarım uygulanmıştır. Çizgilerin aralarında oluşan şekillerin bir bölümü altın zeminli geri kalanı lacivert zeminlidir. Altın zeminler lacivert; lacivert zeminler altın rûmîlerle süslenerek kontrast sağlanmıştır. Sayfa ortasına yatay olarak yerleştirilen altın ve lacivert zeminli gül motifinde de aynı tasarım uygulanmıştır (Resim 3).

Resim 3: Kur'ân-ı Kerîm, Memlûk dönemi, ts, DİB 6342, y. 1b-2a.

Serlevha tezhibi üç bölümlü sade bir tasarıma sahiptir. Alt ve üst yatay dikdörtgen alanlar sûrelerin isimleri, iniş yerleri ve âyet sayılarının yazıldığı kitâbe bölümü; orta alan ise âyetlerin yazıldığı ana bölümdür. Orta alanın zemini siyah renkli dikey çizgilerle taranmıştır. Yazı satırının dışında kalan yerler (beynessütur) altın ve lacivert renkli sarmal rûmîlerin oluşturduğu helezonik tasarımla süslenmiştir. Alt ve üst paftalarda yazılı alan dış çerçeveye bitişik ikişer kavisli çizgi arasına alınmıştır. Altın zeminli bu alan üzerine beyaz mürekkeple sûre hakkında bilgiler yazılmıştır. Lacivert zeminli geri kalan yerler altın renkli rûmîlerle süslenmiştir. Sayfa kenarlarına üç adet serlevha gülü yerleştirilmiştir. Alt ve üstteki madalyon biçimli küçük boyutlu güllerin altın zeminli iç kısımları lacivert rûmîlerle, ortadaki cetvele bitişik iri gülün lacivert zeminiyse altın rûmîlerle bezenmiştir. Serlevhada zencerek uygulanmamış, bordür sadece altınla boyanmıştır. Bordür lacivert renkli tığlarla çevrelenmiştir (Resim 4).

Resim 4: Kur'ân, Memlük dönemi, ts, DİB 6342, y. 2b-3a.

Kur'ân'ın son sûrelerini içeren iki sayfa da müzehhep sayfalardandır (240b-241a). Kenarları altınla çevrelenmiş yazı alanının iç kısmı siyah kalemle dikey yönlü taranmıştır. Beynessüturlu alanlar sarmal rûmîlerle bezenmiştir. Her iki sayfanın kenarına madalyon formu güller yerleştirilmiştir. Altın zeminli güllerin içi rûmîyle süslenmiştir. Cetvelin dış serlevha ve zahriye sayfalarında olduğu gibi lacivert tığlarla çevrelenmiştir (Resim 5).

Resim 5: Kur'an, Memlük dönemi, ts, DİB 6342, y. 240b-241a.

DİB 6342 numaralı Kur'an-ı Kerim'de serlevha, zahriye ve son sayfalar dışında süsleme neredeyse yoktur. 16. yüzyıla kadar mushaflarda kenar cetveli standart bir uygulama olmadığı için bu mushafta da yazı alanı çevrelenmemiştir.²¹ Süre başı tezhibi ve mushaf gülleri içermemektedir. Fakat her sûrenin başındaki bilgiler büyük boyutlu olarak altınla yazılmış ve kenarları siyah mürekkeple tahrirlenmiştir. Duraklar da altı dilimli nokta formundadır.

2. DİB 749 Nolu Kur'an-ı Kerim Cüzü

Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde 749 numaralı el yazması eser ayrı ayrı ciltlenmiş bir Kur'an-ı Kerim'in 18. cüzüdür. Eserde herhangi bir ketebe kaydı, sanatçı imzası, vakıf kaydı, vakıf mührü ve temellük kaydına rastlanılmamıştır. 230 x 170 mm ölçülerinde olan mushaf toplam 51 varaktır. Eser Mü'minûn sûresiyle başlamakta ve Furkân sûresinin 20. âyetiyle son bulmaktadır. Dolayısıyla tüm yapraklarıyla eksiksiz olarak günümüze ulaşmıştır. Kondisyonu iyi olmayan eserin cildi ayrılmış ve şirazesı dağılmıştır. Eserin muhtelif yerlerinde rutubet izleri ve kullanımdan kaynaklı lekeler mevcuttur. Farklı yerlerde aşınmalar ve yırtılmalar olduğu bu sebeple yapıştırma süretiyle tamir gördüğü tespit edilmiştir. Eserin 1b'da bulunan zahriye sayfası ile 2a'daki süre başı tezhibinin bulunduğu sayfadaki yapıştırmalar yazı ve süsleme alanının bir bölümünü kapatmıştır.

Eserin kestane renkli cildi özgündür. Yıpranmış cilt kapaklarının ortasında salbekli bir şemse yer almaktadır. İç içe geçme oval formlardan oluşan şemsenin içi zincir motifleriyle doldurulmuştur. Şemsenin dışını da çevreleyen zincir motifi alt ve üst kısımdaki salbeklerle

21 Örnek için bkz. Kur'an-ı Kerim, 1295, TYEK Nuruosmaniye 22; Kur'an-ı Kerim, 1337, TYEK Beyazıt 8056; Kur'an-ı Kerim, 14. yy, TYEK Bursa İnebey Türk İslam Eserleri 206.

birleşerek uzanır. Aynı zincir motifinin cildin kenar bordüründe de uygulandığı görülmektedir. İç kısımlarının girift örgü, zincir veya çeşitli yıldız motifleriyle doldurulduğu koyu kahverengi veya kestane renkli sade tasarımlı ciltlere Selçuklu, İlhanlı ve Memlük coğrafyasında 13. yüzyıldan 15. yüzyıl sonuna kadar rastlanmaktadır (Resim 6, 7, 8).²²

Resim 6: Kur'an cildi, Memlük dönemi, ts, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi, DİB 749.

Resim 7: Kur'an cildi, 15. yy., Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KİHK 3093, (Küçük, 2018, s. 146).

22 Zencirek motifini tüm çeşitliliğiyle birlikte ele alan Ahmet Saim Arıtan'ın çalışması bu konuda dikkate değerdir. Arıtan'ın tespit ettiği zencirek tarzları için bkz. Arıtan, "Anadolu Selçuklu ve Bu Üslubu Taşıyan Cildlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi", 84-89. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan yazma eserlerle ilgili tez çalışmasında ele alınan Kur'an ciltlerinde zincir ve girift örgülü şemse motifinin birçok örneğini görebilmek mümkündür. Bkz. Küçük, *Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Eserlerdeki Selçuklu Tarzı Kur'an-ı Kerim ve Hadis Takımları Cüzleri*, 143, 146.

Resim 8: Kur'ân-ı Kerîm cildi, 15. yy., Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KİHK 3078, (Küçük, 2018, s. 143)

Kur'ân-ı Kerîm krem renkli aharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ile muhakkak hatla ve 5 satır düzeninde yazılmıştır. Sûre başları ve zahriye sayfasındaki yazılar ise sülüs hatla ve altın mürekkeple yazılmıştır. Durak işaretlerinde kırmızı ve mavi mürekkep kullanılmıştır. Sanatçıya dair bir kayıt bulunmamasına karşın yazının niteliğinden mushafın yetkin bir ustanın elinden çıktığı anlaşılmaktadır.

Eserin zahriye sayfası, sûre başları, hizb gülleri ve durakları tezhiplidir. Y. 1a'daki zahriye sayfası dört bölümlüdür. Dilimli bir daire formunun kare içerisine yerleştirildiği orta alan, üst ve alt kitâbe bölümleri ile enli bir bordürden oluşmaktadır. Aralardaki zencerek motifi bölümleri birbirinden ayırmaktadır. Zeminlerde altın, kırmızı, lacivert, mavi ve siyah renkler kullanılmıştır. İthaf kaydı veya cüz numarasının yazıldığı orta alan boş bırakılmıştır. Dilimli daire formunun dışında kalan yerler ile enli bordür iri rûmî motifleriyle süslenmiştir. Benzer rûmî motifinin derkenardaki madalyon formunun iç kısmına da uygulandığı görülmektedir. Alt ve üst paftalar kendi içerisinde üçe bölünmüş ve yazı alanı dikey bir sekizgen içerisine alınmıştır. Kırmızı renkli zemin üzerine sülüs hatlı kitâbe yazılmış ve bu yazıların çevresi altınla bezenmiştir (Resim 9).²³

23 Üst kitâbenin bir bölümü yapıştırmayla kapalıdır, alt bölümde de yazılar siliktir. Bu sebeple anlamlı bir sonuç çıkarılamamıştır. Okunan kısmı şöyledir: "... النبوة ينغى ..." (... en-Nübuuveti yenbaği...).

Resim 9: Kur'ân, Memlük dönemi, ts, DİB 749, y. 1b.

Eserin y. 2a'deki ilk sûre başı tezhiplenmiştir. Yazı alanı üçe ayrılmış olan yatay dikdörtgenin orta kısmı kırmızı, diğer iki alan ise yeşil renkle boyanmıştır. Bu alanlara sülüs hatla cüz numarası, sûre ismi ve âyet sayısı yazılmıştır. Sülüs hattın çevresi altınla bezenmiş ve kalan boşluklar rûmî motifleriyle doldurulmuştur (Resim 10). Y. 21a'daki Nûr sûresi ile y. 45b'deki Furkan sûresinin başı çevrelenmemiştir. Altın renkli muhakkak hatla sûre bilgileri yazılmış ve harflerin kenarları siyah mürekkeple tahrirlenmiştir. Beyzi ve daire formunda tasarlanan güllerin iç kısımları altınla bezenmiş, dışı ise farklı renkli damla motifleriyle çevrelenmiştir. Hizb güllerinin numaraları altın zemin üzerine kûfi hatla yazılmıştır. Âyet duraklarında çarkıfelek motifi tercih edilmiştir (Resim 11).

Resim 10: Kur'an-ı Kerim, Memlük dönemi, ts, DİB 749, y. 2a.

Resim 11: Kur'an-ı Kerim, Memlük dönemi, ts, DİB 749, y. 5a.

3. DİB 6565 Nolu Kur'an-ı Kerim

Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde 749 numaralı mushaf, 320 x 230 mm ölçülerinde toplam 495 varaktır. Eserin kondisyonu iyi değildir. Orijinal cilt günümüze ulaşmamış, ön kapak ve sırt kısmı bez ciltle kaplanmıştır (Resim 12, 13). Eserin muhtelif yerlerinde kopukluklar, rutubet lekeleri mevcuttur. Cildin dağılmasından dolayı mushafın sayfaları tekrar bir araya getirilmiştir. Mushafın orijinal sayfalarında eksiklikler mevcut olup kimi sayfalar tekrar yazılmıştır.

Resim 12: Kur'an-ı Kerim cildi, Memlük dönemi, ts, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi, DİB 6565.

Resim 13: Kur'ân-ı Kerîm, Memlük dönemi, ts, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi, DİB 6565.

Eserin orijinal sayfaları krem renkli aharlı kâğıt üzerine 5 satır düzeninde muhakkak hatla yazılmıştır. Günümüze ulaşmış haliyle y. 1a'da Enbiyâ sûresi 17. âyetiyle başlayan eser y. 495a'da Nâs sûresiyle son bulmaktadır. Fakat mushaf muntazam bir sıraya sahip değildir. Eser dağıldıktan sonra yapılan restorasyonda yapraklar yanlış yerleştirilmiştir. Örneğin Enbiyâ sûresi 17. âyetiyle başlayan mushafta bu sûrenin başı hatalı olarak 69b yaprağına alınmıştır. Yeniden ciltlenmiş eserde üç ayrı kalem tespit edilmiştir (Tablo 1). Orijinal eserin hattatının ismi 495b'de bulunan ketebe kaydından öğrenilmektedir. Kayıtta şu ibarelere yer verilmiştir:

“Ferağa min kitâbetihi el-'abdü'l-fağîr ilallâhi te'alâ Muhammed ibn İbrahim ibn 'Ali el-ma'rûf bi-Çânibay ... el-'imâretu bi-câmi'i'l-Emeviyye 'ammarallâhu” (Bu Kur'ân'ın yazımını Allah'ın fakir kulu, Kânibay olarak tanınan Muhammed bin İbrahim bin Ali tamamladı. Emevi Camii'inde imaret...)” (Resim 14)

Resim 14: Kur'ân-ı Kerîm, Memlûk dönemi, ts, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi, DİB 6565, y. 495b.

Ketebe kaydı hattat dışında kesin bir bilgi içermemektedir. Buna göre eser Kânibay ünvanlı bir hattat tarafından yazılmıştır. Tarih verilmeyen kayıta hattatın Emevi Camii ile olan ilgisi de yazının silik olmasından dolayı anlaşılmamaktadır. Eserin yeniden düzenlenmesiyle ilave edilen sayfalarda yazım hataları yapıldığı tespit edilmiştir. Örneğin Y. 53b'de yazılan satırın üstü çizilmiş altına düzeltilmiş hali yazılmıştır. Ayrıca y. 70b'de Enbiya sûresi'nin dördüncü âyetinin başlangıcı hatalı biçimde emir kipiyle “قل” yazılmıştır.

Hattat	Sayfalar	Hat
Muhammed bin İbrahim bin Ali	y. 22a, 51a-5b, 54a-54b, 58a-61b, 69a-99b, 108a-495b (orijinal sayfalar)	Muhakkak-Reyhânî
A	y. 1a- y. 8b, y. 44a-y. 50b, y. 53a-y. 53b, y. 55a, y. 57b, y. 62a-y. 68b, y. 100a-107b.	Sülûs
B	y. 9a- y. 21b	Nesih

Tablo 1: DİB 6565 numaralı Kur'ân-ı Kerîm'in yazımında görev alan hattatlar.

Eserin başlangıç sayfaları günümüze ulaşmamıştır. Bu sebeple zahriye ve serlevha gibi müzehhep sayfalar tespit edilmemiştir. Bunun yanı sıra eserde sûre başları da tezhiplenmemiştir. Sayfa kenarlarına cetvel çekilmemiştir. Âyet sonları altın yaldızlı küçük bir daire ile gösterilmiştir. Eserde siyah mürekkep ile birlikte kırmızı mürekkep de kullanılmıştır. Her sûrenin başında sûrenin adı ve âyet sayısı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Secde âyetlerinin bulunduğu satırın kenarındaki “secde” yazıları ile uzatma harfleri kırmızı mürekkebin kullanıldığı diğer yerlerdir.

Sonuç

Çalışmamıza konu olan Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi envanterinde kayıtlı üç eserin katalogda geçtiği üzere Memlûk dönemine ait olması kuvvetle muhtemeldir. Eserlerdeki süsleme unsurları, yazı çeşitleri ve sayfa tasarımları her üç eserin de 14. yüzyıl sonlarında veya 15. yüzyıl içerisinde hazırlandığı ihtimalini güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra eserlerde yer alan kayıtlar eserlerin tarihlendirilmesi ve dolaşımı hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Cildi hariç bütün sayfalarıyla günümüze ulaşan DİB 6342 Kur'ân nüshasının farklı sayfalarında tekrarlanan vakıf kaydı muhtemelen Kahire ve Mısır'da hazırlanmış eserin Osmanlı hakimiyetinde bulunan Karaferye'ye ulaştığını göstermektedir. 15. yüzyıl içerisinde Osmanlı ve Memlûk devleti arasında kitap sirkülasyonunu gösteren örneklerden biri olarak değer kazanmaktadır.

DİB 749 numaralı eser, yazı ve süsleme açısından nitelikli bir Kur'ân cüzüdür. Cildiyle birlikte günümüze ulaşmış, eksiksiz ve orijinal bir cüzdür. Açık kestane renkli, zincir motifleriyle içi doldurulmuş oval şemseli cildi, yazı ve süslemeyle birlikte değerlendirildiğinde eserin 15. yüzyıla tarihlendirilmesine olanak vermektedir. Zahriye sayfası bulunmasına karşın orta alanının boş bırakılıp tamamlanmamış olması eser hakkında bilgilerden bizi mahrum bırakmıştır.

Dağınık halde bulunan DİB 6565 numaralı Kur'ân'ın cildinin restore edilerek sayfalarının yeni bir düzenlemeye göre sıralanması gerekmektedir. Memlûk döneminden kalma orijinal sayfaların bir bölümü günümüze ulaşmamış olan eserin üç farklı dönemde eksik sayfaların yeniden yazılarak bir araya getirildiği tespit edilmiştir. Yeniden yazılmış sayfaların bir kısmı eklendiği dönemde düzgün birleştirilmemiş ve zamanla ayrılmıştır. İncelediğimiz üç mushaf arasında keleme kaydı bulunan tek eser olmasına karşın bu kaydın bir bölümü siliktir. Okunan kısımlarından anlaşıldığı üzere Şam Emevi Camii ile bir irtibatı bulunan Kânibay lakaplı Muhammed b. İbrahim b. Ali isimli hattat hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Kânibay lakabını 15. yüzyılda Kahire'de bir Memlûklü emirinin kullandığı bilinmektedir. Tam ismi Emir Canim es-Seyfi el-Behlevân Kanibay (ö. 1478) olan emir adına 1503 tarihinde inşa edilmiş bir külliye bulunmaktadır. Bu bilgiler sonucunda hattatın Kahire kökenli olduğu, 15. yüzyılda Şam'a giden ve orda görev yapan hattatlar arasında olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça | References

- Abou-Khatwa, Noha. *Calligraphers, Illuminators and Patrons: Mamluk Qur'ân Manuscripts from 1341-1412 AD in Light of the Collection of the National Library of Egypt*. Toronto: University of Toronto, 2017.
- Anonim. *Kutsal Risalet Yazma Mushaf Sergisi Kataloğu*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Aritan, Ahmet Saim. "Anadolu Selçuklu ve Bu Üslubu Taşıyan Cildlerde Zencirek Tipolojisi Denemesi". *İSTEM* 1 (01 Haziran 2003), 83-100.
- Ayğan, Abdurrahim. "Memlük Kur'ân Sanatı Literatürü". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (15 Aralık 2022), 120-136. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1182169>
- Ayğan, Abdurrahim. *Osmanlılarda Silsile Geleneği ve Resimli Hanedan Silsilenameleri*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Behrens-Abouseif, Doris. *The Book in Mamluk Egypt and Syria*. Leiden: Brill, 2018.
- Gonella, Julia - Meinecke-Berg, Viktoria. "Suriye, Filistin ve Mısır: Eyyûbîler, Memlükler ve Haçlılar/Mimari". *İslam Sanatı ve Mimarisi*. ed. Markus Hattstein - Peter Delius. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2007.
- Halaçoğlu, Neval Konuk. "Nüfus Mübadelesi Sonrası Yunanistan Veria (Karaferye) Şehrinde Ev Olarak Kullanılan Camiler". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6/3 (28 Eylül 2020), 1109-1133. <https://doi.org/10.21551/jhf.799390>
- James, David. *Qur'ans of the Mamluks*. London: Alexandria Press, 1988.
- Kiel, Machiel - Gara, Eleni. "Karaferye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/391-394. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Konuk, Neval. "Karaferya Camileri, Mescitleri ve Namazgâhı". *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu-II*. ed. Ünal Şenel. 2 cilt. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, 2010.
- Küçük, Nahide. *Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Eserlerdeki Selçuklu Tarzı Kur'ân-ı Kerim ve Hadis Takımları Cüzleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Lane-Poole, Stanley. *The Art of the Saracens in Egypt*. Dublin: Librairie Byblos, 1886.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*. ed. Ali Ebu Zeyd vd. 6 cilt. Dımaşk: Darü'l-Fikr, 1998.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. ed. Ahmed el-Arnâvud. 29 cilt. Beyrut: Dar İhya et-Turas el-Arabî, 2000.
- Saunders, John Joseph. *A History of Medieval Islam*. London: Routledge, 2002.
- Serin, Muhittin. *Hat Sanatı Tarihi: Ekoller ve Takipçileri*. 2 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Akademisi, 2019.

Steenbergen, Jo Van. *Order Out of Chaos: Patronage, Conflict and Mamluk Socio-Political Culture, 1341-1382*. Leiden: Brill, 2006.

Tanırdı, Zeren. “Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı”. *Hat ve Tezhip Sanatı*. 243-283. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015.

Tanman, Baha. “Hankah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/43-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Yiğit, İsmail. *İslam Tarihi: Memlûkler*. İstanbul: Kayıhan, 1991.